

ח"צ אנוך / תל-אביב

עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

(הצעה דידיאקטית להוראת הנושא לבני הנוער)

הקדמה

(1) נושא הלימוד המעובד בהצעה דידיאקטית זאת כולל שני פרקים עיקריים:

(א) את תפילת "עלינו לשבח" בשני פרקים;

(ב) את ברכות מלכויות זכרונות ושופרות (= מזו"ש) שבמוסף ראש השנה.

הוראת שני העניינים האלה יוצאת מן העיון ב"עלינו", עוברת במעבר טבעי אל העיון בברכות מזו"ש, ומסיימת בשיבה אל העמקה נוספת בתפילת "עלינו".

(2) יחידת הוראה זו, היוצרת מעין תשלובת דיונים על הנושאים העיקריים הנ"ל עם נושאים צדדיים מתוך פרקי תנ"ך אחדים, תקיף שיחות לימוד אחדות. כל מורה יכריע בעצמו לפי האפשרויות שלו: אם לדלג על חלקים מסויימים או להטיל חלקים כשיעורי בית על התלמידים.

(3) יש להשתדל ללמד את הנושא הזה לקראת ראש השנה בחודש אלול — וככל האפשר יש לבצע את ההוראה הזאת ב"מנות" קטנות. למשל, בתור לימוד יומי בחודש אלול בחלקי שיעורים של כרבע שעה בכל פעם. במקומות שאין בהם לימודים רצופים במקצועות היהדות, תוקדש מחצית כל יחידת לימוד שבועית בחודש אלול לנושא הזה. ברור שבמקרה כזה יקוצר כל המצע על ידי דילוגים או על ידי הבעת תמצית עניינים אחדים מפני המורה — ודיון מפורט ורחב יתקיים רק על מספר קטן של עניינים נבחרים, לפי ראות עיניו של המורה.

(4) ביסוד שיקול הדעת הדידיאקטי על הוראת נושא זה מונחים הנחות-רעיונות-עקרונות אלה:

(א) חומר לימוד מתוך סידור התפילה אין בו מעיקרו כוח משיכה לגבי רוח הלומדים הצעירים, מסיבת העדר כל "דראמטיות" ואקטואליות בו.

(ב) הלכי מחשבה מסויימים — בלתי אקטואליים כנ"ל — חוזרים בחזרות רבות וללא גיוון ניכר בכל הסכסטים הנידונים. וריבוי חזרות הוא

"עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות 261

"אבי השעמום" בהוראת, אם גם התורה היא "אם כל ידיעה"!

(ג) ידיעת החומר הוזה שייכת לנכסי צאן ברזל של התודעה היהודית, אפילו של אדם מישראל בעל הכרה יהודית שאינו מגדיר את עצמו כ"דתי". על אחת כמה וכמה חייבים המורים-המחנכים לשאוף אל העמקת היחס הרגשי-הגותי אל חומר-תפילה זה לגבי הגורע הבא להתפלל בבית הספר אשר סכנת "מצוות אנשים מלומדה" קרובה מאוד לדתיותם!

(ד) המעיין בהצעת השיעור בשני מדוריו (מהלך השיחה והסברת המיתודה) יראה בוודאי שהמאמץ הדידאקטי כוון אל הפעלת אינטרס על ידי ריבוי ורב-גוונות של הפעילות הרוחנית של הלומדים, עד שתשרה עליהם אורה של "חוקרים" ומגלי תגליות. ואווירה זו היא יסוד מוסד לקיום מצוות "עיון תפילה".

לימוד של עיון בפרק תפילה זה יהיה פורה רק לגבי תלמידים בגיל מתקדם (החל ב-15); לעומת זה לימוד לשם בקיאות אינפורמטיבית אפשרי כמובן בכל הגילים: ידיעת התוכן של שבת ותודה, העמדת אמונת עם ישראל מול אמונת הגויים, הבעת התקווה והבקשה לתיקון עולם באמונה באל שדי (בקטע "על כן נקוה") וכו'. גם סדר שני הפרקים "עלינו" ו"על כן נקוה" ניתן להסברה פשוטה.

הצעת השיעור הזאת מכוונת אל גיל בעל כושר ל"עיון תפילה"

מהלך השיחה

התלמידים נדרשים לקרוא את שני הפרקים "עלינו לשבח" — "על כן נקוה" כדי לסכם את תוכנם בקיצור נמרץ (קשיי לשון לגבי תלמידים בתול' יסולקו ע"י תרגום ללא התעכבות על הסברים לשוניים).

אם תלמיד יטעה בנקודה כלשהי בסכמו את התוכן, או אם יחסיר נקודה מתוך מכלול העניינים — יתקנו וישלימו חבריו אחרי הצבעה ומתוך הסתמכות על לשון הטכסט. המורה מתערב בפעולה כזו רק כאשר חברי הכיתה אינם מצליחים בה,

הסברת המיתודה

בכל לימוד של כל מקצוע, ובפרט בנושא המחייב פרשנות בטכסט, מתרחשת תפיסה משני סוגים: (1) התפיסה "השטחית" — קליטת הנתונים הגלויים על פני שטח הטכסט: תוכן המשפטים והגייבים כפי שהוא עולה משמיעת המלים שבמשפטים; (2) התפיסה "המעמיקה" — גילוי קשרים בין לשונות הטכסט וכן גילוי ייחוד של סגנון. בלימוד של "עיון תפילה" מקדימים את ה"תפיסה השטחית" מתוך הקלה מכ"סימאלית על התלמידים ("מגישים" להם מן המוכן את פירושי המלים לטכסט

הסברת המיתודה

ידיעות אינפורמטיביות אחרות הג' חוצות לתפיסה השטחית). על ידי כך מונעים מן הלומדים את "התעיי" - פות הרוח" הנגרמת ע"י התעסקות ממושכת בשאלות לשון וכיוצא בזה.

פתיחה זו לעיון בחומר מנומקת בנימוך קים דיאקטיים אחדים: (1) העיון ב"עלינו לשבח" הוא נושא של הגות ובתור כזה הנהו מופשט. כאן כאשר ה' הגות היא בתחום האמונה הדתית, תגבר מידת המופשטות עוד יותר! רבים מבין בני הגיל "המתפלסף" (בגיל ההתבגרות) אינם נוטים מלכתחילה אל נושא הגותי מסוגי הנושאים שבסידור — לכן רצוי מאוד להאחז ככל האפשר את הנושא בהקשרים דיאלטיים, המושכים את תשומת הלב (בדדאמטיות או בזרות שבהם). (2) לעולם ישתדל המורה ל-"ספח" לימודי "אגב" אל הלימוד של הנושא הראשי — "לימודי-ספח" אלה מחזקים את תפיסת הנושא הראשי על ידי יצירת אסוציאציות צדדיות (במקרה דגן מתחום תולדות ישדאל וגי-אוגרפיה), וגם נקנות בלי משים ידיעות בעלות ערך הכלולות באסוציאציות אלה. ידיעות אלה עשויות להוות — במרוצת הזמן של לימודי נושאים ראשיים רבים — מעין מסכת מקיפה של השכלה (יהו"דית) כללית. מסכת כזאת מצידה היא ערובה טובה לפיתוח ההתעניינות בהמשך לימודי היהדות (באמצעות ספרים, שמי-עת הרצאות, השתתפות בשיעורים וקור"סים וכו').

מהלך השיחה

או כאשר הם מתעכבים יותר מדי זמן בפעולה זו.

המורה מעיר לתלמידים: על תפילת "עלינו לשבח" מצויים בידנו סיפורים אחדים מתוך תולדות עמנו. שמעו כעת סיפור היסטורי אחד, והתייחסו מיד אליו לפי הבנתכם:

לפני כ-400 שנה חיבר רופא יהודי, יוסף הכהן, ספר על תולדות ישראל, אשר קרא לו "עמק הבכא" (המורה יתרגם — לפי הצורך — את הביטוי הזה). על איזה סוג אירועים מתעכב המחבר יוסף הכהן?

תלמידים משמיעים דעתם ומביאים דוג"מאות אפשריות לתוכן של ספר זה (החל בחורבן הבית), ובעומדם על תקופת חייו של המחבר (סביב 1550) ידעו להעלות גם מאורעות מן הזמנים הקדו"בים לזמנו (גירוש ספרד 1492, ומסעות הצלב במאות שקדמו). המורה גם יכוון בהערות משלימות, למשל: הוריו של יוסף הכהן גרו בספרד, בשנת 1492 נדדו לאביניון שבצרפת ושם נולד יוסף. בשנת 1501 קבעו מושבם באיטליה — פעמים אחדות גורשו מן העיר אחרי שיבתם החוזרת — הרי לכם "עמק הבכא". ואם אומר לכם שהיו קהילות באיטליה שהנהיגו בבית הכנסת קריאה מתוך ספר "עמק הבכא", תדעו בלי ספק לקבוע

"עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות 263

הסברת המיתודה

(3) דברי המורה מנוסחים כך, שתתעורר סקרנות התלמידים ("מגלה ספח ומכסה ספחים" — לפעמים גם ביחס הפוך) וכן משולבות פניות מצד המורה אל תלמידים גם תוך הצעת-הרצאת דברים שלו, כדי לשתף את התלמידים "בבגית" היריעה!

(דוגמא ליריעת ספח אפשרית נוספת: הניב "עמק הבכא" מושאל מתהלים פד, ז ("עוברי בעמק הבכא — מעין ישיתוהו") ומובנו כנראה שם מקום על שם עצי בכאים (=תות); המילון של בן יהודה מביא גם ציטטה מסיפורי מאפו: עמק הבכא = העולם שבו אנו חיים. גם בלשונות אירופיות קיים ביטוי זה במובן פסימיסטי זה. נמצאות לפעמים קבוצות תלמידים או לפחות תלמידים בודדים, הנהנים מאוד מהסברים "במכמני" לשון, ומן הראוי להראות להם בשיחה פרטית דוגמאות כאלה של גלגולי משמעות בניבי פסוק.)

הרי דוגמא "לניסוח מסקרן": הופגשו שני עניינים, זרים זה לזה, בתוך מחיצה אחת!

יש להרגיל את התלמידים להגיב מיד כאשר תעלה בדעתם "קושיה", מבלי לחכות לפנייה בשאלה מפי המורה. כיצד מרגילים לכך? מודיעים לתלמידים פעמיים מספר בהודמנויות מתאימות את ה"כלל" הזה, וגם מדגימים לפניהם את ההתנהגות המבוקשת הזאת! המורה אומר: אני מתפלל שאין מי שמעיר, שואל, מציע וכי'. אני במקומכם הייתי מיד

מהלך השיחה

באיזה יום בשנה היהודית שימש ספר זה לעיון בבית הכנסת?

תלמידים יסבירו: יום ס' באב, וישו את "עמק הבכא" עם ספר הקינות.

את הביטוי "עמק הבכא" יגלו התלמידים גם בשיר "לכה דודי" ("קומי צאי... רב לך שבת בעמק הבכא").

והמורה מסיים את דברי פתיחתו: והנה בתוך ספר זה "עמק הבכא", המתאר צרות וזדיפות של יהודים, מביא ר' יוסף סיפור קצד הקשור לתפילת "עלינו לשבח".

האם תדעו לשער: במה גרמה תפילת "עלינו" לצרות ורדיפות?

התלמידים מביעים השערות ויורגלו ע"י המורה להציע תמיד "סמוכין" להשערות! מסתבר, שהתלמידים יעינו בטכסט ורבים יעמדו בנקל על אפשרות ל"צרות"

הסברת המיתורה

קופץ לשאול, להתנגד, להביא דוגמא וכ'.

או: כאשר תלמיד הגיב באופן ספוני-טאני, יבליט המורה באוזני הכיתה הת-נהגות זו למופת!

מהלך השיחה

בגלל רעיונות ואמירות מעין: "שלא עשנו כנויי האדצות... שלא שם חלקנו בהם..." וכד'.

"הבזו" לגויים נרם לשנאתם אל יהודים.

ויכוח חופשי בין תלמידים "מדי-ענו" את אוירת הלימוד ומתנגד יפה, בתנאי שיצטיין בתכונות אלה:

(1) חייב הוא להיות קצור, כיסוד בלתי בולט ומשולב במהלך השיעור ב-תוך פעולת ההדרכה של המורה (=שא"לות המורה, הערותיו, תיאוריו, סיפוריו וכ').

המורה יתן לשיחת התלמידים להתפתח זמן מה באופן חופשי בצורה של ויכוח, אשר בו יופיעו טיעון דברים וטיעון שכנגד, הרגמות מנסיון תלמידים והצעות לתיקון התנהגות ול"תיקון עולם" וכ'.

עם תום ויכוח התלמידים (כעבור 1-2 דקות) מתערב המורה בהערה:

(2) המורה "יפקח" על מהלך הויכוח החפשי: מחזירו לפי הצורך אל מסלולו התקין, מפסיקו כאשר הדיון חוזר על עצמו.

לתפילת "עלינו לשבח" יש באמת נוסח מלא יותר, היה קיים בנוסח הזה משפט, שהושמט ממנו: "...שלא שם חל-קנו... ככל המונם, שהם מש-תחיים להבל וריק ומתפ-ללים אל אל לא יושיע. ואנחנו כורעים... לפני... הקדוש ברוך הוא". המורה כותב את הנוסח המלא על הלוח (ומסביר את לשונו לפי הצורך).

ע"י קריאה מוטעמת מפי המורה יעמדו התלמידים על הרציף ההגיוני יותר של הנוסח המלא לעומת הנוסח המצוי (... "וי"אנחנו = אבל אנחנו).

(3) המורה ידאג - ע"י פנייה מפורשת או רמזה - לשיתוף תלמידים רבים בויכוח, הנוטה להתפתח לעתים קרובות לדו-שיח משעמם בין 2-3 חברי הכיתה!

(4) המורה יקפיד על כך שהתל-מידים המתווכחים יבססו את טענותיהם או יבקשו עזרה לזה מצד חבריהם או מצד המורה או בר-סמכא אחר. כמו כן, אל ייותר המורה לעולם על צורה תרבו-תית של הויכוח: האזנה הדדית של התלמידים לדברי חבריהם עד גמירא, נכונות להודות בטעות, והבעה בפה מלא של הכרת צדקתו של חבר לויכוח, וכיוצא בזה.

התלמידים יחוו דעתם: שהנוסח המקורי קשה-חמור יותר, ועל שאלת תלמיד לסיבת ההשמטה (מי השמיט, מתי השמיטו, מדוע השמיטו) יענה אולי חבר: שקשיותה היתירה של הנוסחה נרמה לצרות "זהרבנות" החליטה אז לרכך וכ'.

"עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות 265

מהלך השיחה

המורה משבח את התלמידים בהעירו, שהויכוח מתנהל בנתיב נכון! והוא מביא כעדות לדבריו את הפרטים הבאים: בשנת 1399 העיד יהודי מומד (שהמיר את דתו לנצרות) באוזני מנהיגי הכנ"סייה הנוצרית, שהיהודים מבוים בתפילת "עלינו" את ישו הנוצרי בכנותם אותו "ריק"! — הכיצד?! חפשו נא באותו משפט השנוא כל כך על שונאי היהודים!

התלמידים מוצאים את הביטוי "מש...תחווים להבל וריק...". ויהיו תלמידי דים המעוררים את השאלה: מניין להם ולאותו מומר שהכוונה דווקא אל ישו?

המורה מעיר באירוניה על אותו מומר: הלא היה לאותו רשע "ראש יהודי"! והוא הסביר שלא במפורש נאמר דבר הבזיון, אלא ברמזיה של "גימטריא". בעזרת המורה יגלו התלמידיים את "חכמת הגימטריא" (ישו = וריק = 316) ויבקשו לדעת, אם באמת לשם כך נבחרה ונקבעה המלה "ודיק"?

המורה מודיע לתלמידים, שהביטוי "הבל וריק" נאמר ע"י הנביא ישעיה (ל, ז), כאשר הוא גוער בעם ישראל המבקשים בעת צרה עזרה אצל מצרים במקום לבטות בעזרת ה': "מצרים הבל וריק יעזורו", זהו "עם... לא לעזר ולא להועיל!" (שם פס' ה) — וכאילו הנביא אומר: אתם גתרשמתם (ממצרים) כאילו הם כוח חזק, מעוז ותשועה — אך דומים

הסברת המיתודה

בשיחה קלה מעין זו, שיש בה משום פעולה רוחנית משעשעת (חידון ומשחק גימטריא מופיעים בה), מתקשרים התלמידיים יותר ויותר אל הטכסט וגם יהיו נכונים לחזור ולעיין בו מתוך ציפיה ל"הפתעות" נוספות.

בדרך כלל מהוות חזרות מכשול בתהליך ההוראה: הן מעייפות את הרוח, אך הן נחוצות לצורך השרשת הידיעה, אשר בלעדיה לא תשיג ההוראה את אחת ממטרותיה העיקריות!

ממציאים לידיעת התלמידים נתונים ממקורות נוספים, כדי לאפשר להם העלאת פירושים "מקוריים" משלהם! הרגשה זו של מקוריות המחשבה משמשת "מוטיב" בציה" חזקה לתלמיד להמשיך בלימוד מעמיק "וחוקרני".

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

הם לכדור נפוח המרשים בניפוח הגדול... והמורה מציע לתלמידים להשלים את המשל: ... הכדור מתנפץ בנקל ומתגלה בו ה"הבל" (אוויר מתגדף וחסר משמעות) וייראה ה"ריק" מתוכו!

המורה מסכם: "הבל וריק" נאמר, כאשר מגיעים ממצב התרשמות על קיום כוח וגבורה אל האכזבה בגלל חוסר ערך וחוסר ישע!
קראו נא שוב את כל המשפט המושמט
ההוא!

התלמידים תופסים מיד את הקשר של גורם ונגרם שבין שני חלקי המשפט: ... "הבל וריק" ולכן "אל לא יושיע"; והערה נוספת מפי המורה על מובנה של המלה "אל" = כוח, תביא את התלמידים להבהרת המשך המשפט: "אל" = מי ששעה רושם כבעל כוח ו"תשועה" מתגלה כ"לא אל" ו"לא יושיע"!

המורה מבקש מן התלמידים לסכם בקצרה בעל פה את תוכן התפילה כפי שנתפס על יסוד השיחה שהתנהלה עד כה ובהתאם לסכסס מן "עלינו" עד "אל לא יושיע":

כאשר שיחה לימודית מתפשטת ועוסקת גם בצדדים שמחוץ לנושא המצומצם, חייב המורה לדאוג להחזרת דעתם של תלמידיו, גם בשלב מוקדם של הלימוד.

בסיכום יביעו התלמידים — אם נחוץ, ובהנחיות המורה — בסגנון שלא מן התפילה: עם ישראל מודה על כך שהוא שונה מן הגויים באמונתו, כי הגויים מאמינים ב"אל-לא אל", אשר רק לפי התרשמותם המוטעית הוא נראה להם

מהלך השיחה

כמושיע, אך באמת הוא "הבל וריק", והמורה "מחזיר" את התלמידים לשאלו-תיהם: **חזו דעתכם, האם קיבלתם תשובות על שאלותיכם?** (האם המלה "ריק" מכונה לישו? מי גילה לנוצדים והסביר את התפילה היהודית?)

ותלמידים יטענו בודאי, שהביטוי "הבל וריק" נאמר ע"י ישעיה זמן רב לפני קיום הדת הנוצרית; ותלמידים אחרים יטענו כנגד זה, שככל זאת אפשר שמסדרי רי לשון התפילה בחרו בכוונה בביטוי זה מן התנ"ך וחשבו על ישו וכו' — והשאלה לא נפתרה...

המורה שנשאר "פאסיבי" בינתיים, יתערב עתה: התחלתם יפה בחקירת התפילה ובבדיקת לשונה. בהמשך לכך, חשבו נא על שמו של ישו, שהיה נער יהודי בעל שם יהודי! והתלמידים מגיבים עים אל התגלית: ישו=יהושע (המלה תיכתב על הלוח) — ותתקבל "תגלית" נוספת (אולי אחרי שהופנו התלמידים שוב אל המשפט "אל לא יושיע"): המשפט "ומתפללים אל אל לא יושיע" יכול גם הוא להכיל רמז אל ישו=יהושע וכו'.

והמורה שוב מפתיע את התלמידים בעלי התגליות בהצעתו: עתה הגיע הרגע ב"מתקרכתם" לפנות אל פרק אחר בדברי ישעיה, אשר מתוכו נקרא בדיוקנות רבה פסוקים אחדים! אך מקודם נקרא עוד פעם את שני הפרקים של תפילת "עלינו", ותהיינה לכם אחרי שמיעת דברי ישעיה הערות רבות וחשובות!

הסברת המיתחה

הלימוד בדרך זו הוא רצוף מצכים של "תגליות" מצד התלמידים הקושרות אותו עם הנושא, גם כאשר זה כשלעצמו איננו עשוי ל-עודד-התעניינות מיוחדת!

הערות המורה מנוסחות בסגנון "סתום" אבל מעורר סקרנות אל הבאות! תוך כדי כך יתעורר בתלמידים הרצון לחזור על החומר הידוע, כדי למצוא בו את החדש. דו ש המוכסח!

הסברת המיתודה

תורעת התלמידים הוכשרה בשיחה הקוֹ-
דמת אל התרשמות מיידית מן הרעיונות
והביטויים המתאימים שכחומר תגכי זה.

לפי הצורך ישלב המורה הסברים קצרים,
ביוגראפיים-היסטוריים, בקשר עם ה-
שמות המוזכרים.
לימוד צדדי כזה, שאיננו מסיח את
הדעת מן העיקר, עשוי לרענן וגם
מוסיף "ידיעות ספח" בעלות ערך.

מהלך השיחה

התלמידים קוראים את פרקי "עלינו"
ולאחר מכן יפתחו את ספרי התנ"ך
(מקבלים העתקי הפסוקים הדרושים, או
המורה יכתוב על הלוח את הפסוקים):
ישעיה מה, ו: "למען ידעו ממזרח ש-
מש... כי אפס בלעדי אני ה' ואין
עוד";

שם יב: "אנכי עשיתי ארץ... אני -
ידי נטו שמים...";

שם טו: "אכן אתה אל מסתתר, אלהי
ישראל מושיע";

שם יח: "כי כה אמר ה' בורא השמים
הוא האלהים יוצר הארץ ועושה...
אני ה' ואין עוד";

שם כג: "כי נשבעתי... כי לי הכרע
כל בדרך תשבע כל לשון".

פירוש הפסוקים במקומות קשים יינתן
מיד ע"י המורה, והתלמידים פוגים אל
השוואת דברי הנביא עם תפילת "עלינו".
התלמידים מעלים את השוויון בין "עלי-
נו" לדברי הנביא: תחילה הם פוגים
אל השוויון הלשוני (מוטב שימתחו
קווים מתחת לניבים המתאימים שבפ-
סוקים) ולאחר מכן אל זהות הרעיונות
בשני הטכסטים.

המורה מצעיד קדימה את דיון התלמידים
בהערותו: הובעו סברות אחדות על זמן
חיבורה של התפילה ועל האישים המהב-
רים. דעה אחת אומרת: יהושע חיבר
את התפילה; דעה אחרת: אנשי כנסת
הגדולה; משה מגדל סון סו-
בר: בזמן בית המקדש נתחברה, ואמרו
אותה בשעה שהיו כורעים ומש-
תחיים בבית המקדש.

269 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

נתבונן עתה בכל הדיעות שאספנו (ה' מורה רושם על הלוח) :

- (1) רעיונותיה ורבות מלשונותיה של התפילה קראנו אצל הנביא ישעיה ;
- (2) הובעו סברות על קדמות התפילה (מימי יהושע בן נון) ;
- (3) הובעו טענות שהתפילה מכוונת נגד הנוצרים.

סיכום ערוך בכתב כנ"ל מעורר ומכוון את התלמידים אל שיקול דעת מכריע, אשר בו ישתלב גם המורה מפעם לפעם, אך רק כדי להביאו אל "גמר טוב" : רעיונה העיקרי של תפילת "עלינו" הוא עתיק יומין, הוא מובע בתנ"ך ! זהו ה' רעיון של "אמונת אמת" באל אחר שהוא בורא העולם, וכל אמונה אחרת היא אמונת שווא. בעלי אמונת השווא ("גויי הארצות") נרשמים להגיע—ואף יגיעו— אל אמונת האמת (אמונת ישראל), וככל שאמונת הנוצרים סוטה מאמונת ישראל באל אחד ("אני ה' ואין עוד!") חל תוכן התפילה וחלים דברי התנ"ך, כמובן גם עליה !

אל סיכום מעין זה יגיעו התלמידים — אם נחוץ — בעזרת שאלות והערות מר" ריכות מצד המורה, המפנות אותם שוב ושוב אל שלושת משפטי המערך שעל הלוח ואל ניבי הפסוקים המתאימים ש' בתנ"ך ובסידור ! לאחר מכן מעורר המורה את תשומת לבם של התלמידים אל תופעה שכיחה מאד בתולדות ישראל והקיימת גם בהווה שלנו : "שמעתם וקראתם בודאי על השאיפה של רבים

הסברת המיתודה

הנושא הזה — האקסואלי בכל התקופות
 ובכל המקומות — יהיה נידון באופן
 "ענייני" וכאילו דק מתוך ניתוח ודיון
 אובייקטיבי בתופעה "היסטורית וחב"ר
 דתית".

התרשמותם האמוציונאלית של התלמידים
 תהיה חזקה, גם (ואולי דווקא) אם ה-
 מורה לא ינסח את דבריו בסגנון של
 "תועמלן" ומסיף שכנגד! מוטב שה-
 מורה יתן לתלמידיו להרגיש בשעת הש-
 מעת דיבורו על נושא כזה את הוודאות
 הרגשית המלאה עם תוכן דבריו!

מהלך השיחה

ממנהיגי הדתות הנוצריות להתקשר עם
 יהודים כדי לקרנם ולהעבירם אל הדת
 הנוצרית!

התלמידים מעלים ידיעות וסיפורי מעשה
 בנידון, ומזכירים בוודאי גם את המונח
 "מיסיון": המורה מסביד את המושג גם
 מבחינה מילולית (=שליחות) גם מב-
 חינת תוכנו הרעיוני (הרגשת החובה או
 "קבלת המצוה" לעשות נפשות לדת
 הנוצרית מבין "הלא-מאמינים" וכו').

התלמידים מוזמנים להזכיר את האמ-
 צעים שבהם השתמשו בעבר למטרה זו,
 וגם יזכירו או ישמעו מפי המורה על
 האמצעים שבזמננו! נוסף על הפצת
 "ספרות הסברה" נוצרית, ניתנות הסבות
 חומריות, לימוד חינם במוסדות-חינוך,
 זיכוי בתעודות מיוחדות ובמלגות וכו'.

והמורה מוסיף: לפנים — וגם עד היום
 — היו מצויים מומרים שהתערבו בלי
 קושי בתוך הקהל היהודי, ואפילו בבית
 הכנסת, ניהלו שיחות "ידידותיות" עם
 בודדים, והשמיעו בתחילה דק "הערות
 של מה בכך" על הגורל הקשה של יהו-
 דים בעולם, ועל זעם אלקים כלפי יש-
 דאל, לעומת ברכתו אל הגויים הנוצרים
 המצליחים וכו'... — ואחרי שתלמידים
 בקיאים יוסיפו וירחיבו תיאורים וסיפור-
 רים דומים, יסיים המורה פרק דיון
 קצר זה בהערה: וכל מה ששוחחנו כעת
 על "המיסיון" — העלינו בקשר עם
 אמירת "עלינו" בבית הכנסת!

תלמידים רבים ידעו לקשר — מתוך
 ניסוחים שונים של דבריהם — את תוכן

271 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות וברונות ושופרות

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

התפילה עם הפעולה המיסיונארית: ש-
תפילה זו באה כתרס בפני המיסיון ול-
חיזוק היהודים באמונתם.

עתה יעלה תלמיד (או המורה) בשיחה זו את הרעיון שתפילת "עלינו" נראית אולי כעין ביסוי לשליחות יהודית ל"מיסיון יהודי" בין הגויים. יעורר המורה את התלמידים לדון על כך מתוך מחשבה על הנאמר בפרק "על כן נקוה לך", ועל פי זה יעמדו התלמידים על ההבדל העקי רוני בין יהדות לדתות אחרות (ובפרט הנצרות) בעניין "ציד נפשות": גם בפרק "על כן נקוה" מובע הרעיון של תכלית, אחרית הימים "... לך תברע כל ברכך... והיה ביום ההוא..." אמונה אחת, אמונה באלהי ישראל תשלוט בעולם! והמורה מעיר לתלמידים, שמלות הפתיחה בפרק הזה מרמזות יפה על הדרך וה"אמצעים" שבהם יגיעו "כל יושבי תבל" אל אמונת האמת!

ככל שתלמיד מרגיש ורואה את עצמו כמגלה וממציא רעיון וכ"מנסח השקפה", כן הוא נוטה יותר להשתכנע מאמיתות דבריו!

תלמידים בעלי חשיבה ערה יגלו את המובן של המשפטים "על כן נקוה לך... לראות... להעביר גלולים... להפגות אליך...". ועל שאלה וניסוח "פרובוקטיביים" של המורה: מי הוא כביכול ה"מיסיונר" למען אמונת ישראל לזכות בה את הגויים! ? — ידעו התלמידים להשיב ברוח הרברים "נקוה לך ה' אלקינו...". יד ה' תפעל ותשיג ולא ידינו, ידי אדם!

והשלמת הדיון הזה ע"י הצבעת המורה (או מצד תלמידים בקיאים) על מניעת

הסברת המיתורדה

בקשר לכך אפשר לשלב בתוך הלימוד פרקים אחרים מתוך הסידור, שיש להם רקע או כוונה דומים (ברכת "למלשי" גים"; ברכות ההפסרה; בריך שמה (שם אפשר ליחס למלים "לא על בר" אלהיו" משמעות כפולה: גם "חוני מ" אלהים" וגם "בן אלהים").

חורות "משולבות" על נושאי לימוד קודמים מתקנות אה זכירת הנושא

מהלך השיחה

גיוור ככל האפשר לפי דיני היהדות, יעמיק עוד יותר את ההכרה בהבדל ה" עקרוני בין יהדות לנצרות!

המורה מזמין עתה את התלמידים לברוק היטב את לשון התפילה כרי להוכח: חפילת "עלינו" מכוונת לחיזוק אמר נתנו בקרב היהודים עצמם, למען לא ייכשלו החלשים ו"קטני אמונה", הנו" טים אולי להתרשם מהצלחתן של דתות אחרות!

התלמידים המעיינים ידייקו בתפיסת המשמעות של ניבים כגון: "עלינו לשבח — לא ... כגויי האר" צות ... ככל המונם ...". הביטויים ה" האלה משמיעים את מעמד הניגוד שלנו אל דת הגויים. המורה יציע לחפש (ולר" שום) את הביטויים המציינים את תוכן האמונה היהודית. והתלמידים מעיינים שוב ומוצאים: "אדון הכל ... יוצר בראשית ... מלך מלכי ... הק" דוש ... נוטה שמים ויוסד ארץ ... הוא אלהינו אין עוד ... אמת ... אפס זולתו".

המורה מבקש מן התלמידים המצטיים ניבים אלה לנסות להסביר אותם כבי" טויים הבאים לשלול דעות הפוכות הקיימות או שהתקיימו בדתות הגויים!

לפי הצורך משלב המורה דברים משלו לשם הרחבת הסברים שהובאו על-ידי התלמידים או להשמעת הסברים בלתי ידועים לתלמידים (למשל: "אדון הכל"

273 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

מהלך השיחה

= יוצר אור ובורא תושב עושה שלום ובורא דע — אני ה' עושה כל אלה — ישעיה מה, ז; והלכה הנובעת כמסקנה מכך: "חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה" (משנה ברכות פ"ט מ"ה); "אפס זולתו" = אין באמונה היהודית מקום ל"כיתות" אלוהים לא במספר של עשרות ("אלים ואלות") ולא במספר שלוש ולא במספר שניים. ה"מספר" באמור נת היהדות הוא "אחד"!

הסברת המיתודה

החדש וגם משרישות את החומר הישן ע"י קישורו הנוסף.

דוגמא להקניית ידיעת "ספת".

התלמידים ידגימו את המדומז במספרים אלה (לפי טיב הדתות השונות).

אם התלמידים למדו כבר בסידור על קריאת שמע וברכותיה, יעלו על פי רמז קל מצד המורה את קישור העניינים עם כל הנ"ל (מעביר יום ולילה, אור וחושך), שהברכות של קריאת שמע הן פתיחה לרעיון של "שמע ישראל... ה' אחד".

חיזוק הידיעה החדשה והתחזקות הידיעה הישנה — כנ"ל.

המורה מעיר: בלימודנו מצאנו את רעיונות התפילה "עלינו" כבר בתנ"ך, למשל אצל הנביא ישעיה, ואחם תדעו לצטט — אולי אפילו בעל-פה — לשור נות התפילה הלקוחות מדברי הנביא! (תלמידים אחדים עושים כן).

ספר ישעיה הוא בחלק "נביאים", הוא החלק השני של תנ"ך. עיינו בא כעת בפ"ק הראשון של התפילה כדי לדעת אם יש לתפילת "עלינו" מקוד עוד יותר מוקדם, מקוד המקורות?

התלמידים יסבירו את שאלת המורה (מקור המקורות=תורה), ואחרי קריאה נוספת בתפילה יעלו את הציטטה:

הסברת המיתודה

פעולת "העמקה" בפרשנות פסוק (או כל סכסס) מרשימה ביתר שאת, את התלמיד המעמיק, כאשר היא נעשית בפסוק "קל" אשר אינו מחייב העמקה לכאורה.

מהלך השיחה

"ככתוב בתורה זו: וידעת היום והי' שכות אל לבבך כי ה' הוא האלהים כש"מים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד", ויפרשו את ההקבלה בפסוקים של התורה ושל ישעיה — הקבלת תוכן וסגנון. המורה מציע לתלמידים להעמיק יותר בהבנת פסוק התורה מתוך הכרת ההקשר של פסוק זה בספר דברים (פרק ד מפסוק כה: "כי תוליד בנים...").

ואלה הפסוקים שיוצעו לעיון לפני התלמידיים (אם בתוך הספר או על גליונות או על הלוח):

ד, כה: כי תוליד בנים... ונושנתם בארץ והשחתם... פסל תמונת כל... והפיץ ה' אתכם בעמים...

כה: ועברתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא... ל: ושבתי עד ה' אלהיך...

לד: או הנסה אלהים לבוא לקחת... במסות באותות ובמופתים...

לה: אתה ה' אלהיך לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלכו! בדו!

לו: מן השמים... ועל הארץ... לס: וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה'... בשמים... ועל הארץ... אין עוד!

על פי הזמנת המורה ידעו התלמידים להעמיד מול "פסוקי תיאור הכח" האלה את התיאורים המלגלים על אליים, בפסוק כה: "אלהים מעשה ידי אדם — עץ ואבן אשר לא... ולא...".

275 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

הסברת המיתודה

ושוב תבהיר הקריאה המוסעמת את הרעיון המכוון.

מהלך השיחה

ולא... ולא..."; המורה יכתוב בצורה מבליטה (כדלעיל) את ניבי ה" פסוק האלה על הלוח, והתלמידים מסכימים את הרעיון העולה מכאן: שסימן ההיכר של אלהי הגויים הוא ה"לא"; ובהודמנות זו, כדאי להשמיע לתלמידים הצעות פירוש שונות למלה אליל (אליל = ה"לא כלום" — מן השרש אלל, או החלש, או ביטוי לגלוג של הקסנה מן "אל"); ועל כל פנים ידעו התלמידים דים להעלות מן הפרק "עלינו" את הביטוי הקולע ביותר אל משמעות אליל, את הגיב "הבל וריק".

המורה: משה רבנו מצביע בדבריו שם על סיבה חשובה המביאה יהודים אל שכחת דתם ואמונתם ב"כוח העליון"! אחרי עיון קצר יעמדו התלמידים על כוונת המלים בפסוק הפתיחה כה: "כי תוליד בנים ובני בנים, ונשנתם בארץ" — הרי שיכחה, שהזמן גרמה; הבנים ובני הבנים אינם עוד "עדי ראייה" למעשי הכוח של ה"קכ"ה, ומאידך יש עליהם בוודאי השפעה בדעות זרות ובהתנהגות זרה (ומושכת) מצד הסביבה. רעיונות כאלה יועלו ע"י התלמידים בעזרת שילוב הערות מתאימות מפיי המורה לפי המצב בשיחה.

המורה: ובוודאי תדעו עתה לנמק, מדוע בחרו חכמי ישראל דווקא בפסוק לה להכניסו בסדר התפילות ולומר אותו בקול רם ובחגיגות עד שיידע אותו בע"פ כל יהודי מתפלל!

דוגמא להקניית ידיעה חשובה "כדרך אגב". ניסוח פניית המורה בלשון "ב" וודאי תדעו...". עשויה להמריץ את התלמידים, ובפרט כאשר יש לחשוש לרפיון הקשר במרוצת השיעור.

הסברת המיתודה

מתבצעות חזרות רבות מאוד על הסכסס המרכזי, אבל תמיד מתוך נקודת ראות חדשה!

מהלך השיחה

התלמידים יסבירו: "אתה הראית לדעת (עד ראייה) כי ה' הוא ה' אלהים, אין עוד מלבדו".

המורה: אפשר לומר בהתאם לפירושכם, שמסדרי התפילה השתדלו להקים "תריס הגנה"!

התלמידים מתייחסים אל ניסוח זה של דברי המורה: תריס בפני השיכחה ותריס בפני השפעה זרה. המורה: ומה דעתכם על תפילת "עלינו"?

התלמידים משמיעים את דעתם בכיוון שנתבאר לעיל, שתפילה זו היא מעין "תריס" — וכל תלמיד המחווה את דעתו יחזק את דבריו בציטוט משפטים וגיבויים מתוך התפילה. בוודאי ירבו התלמידים להעלות גם את הפסוק מן התורה המובא בתפילה: "וידעת היום והשבות אל לבבך... אין עוד". המורה כותב על הלוח את המלים "והשבות אל לבבך", ואחרי תפיסת המובן המדויק של הניב על פי תשומת לב לשורש "שוב", יגלו התלמידים פירוש הממצה את כל תוכן שיחתם האחרונה: שיש שוב ושוב להזכיר ולזכור, מה שעומד להישכח ולהחזיר אותו ללב, כדי שיחדור גם לידיעה ("וידעת היום").

דיוקים לשוניים מסוג זה מתוך מלים שכיחות ו"נדרשות", מפתחים במרוצת הזמן בתלמידים את "תודעת הלשון" באופן כללי, ואת תודעת "חקר הלשון" בסגנון המקרא בפרט!

המורה מאשר ומשבח את הפירוש הזה ומציע לתלמידים למצוא לו הוכחה מלאה מתוך התורה בפסוק אחר. באותו פרק ב"פסוק ט (נקרא בספר או מן הלוח): "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך כל

277 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

ימי חייך והודעתם לבניך ולבני
בניך!

מסתבר שתלמידים רבים יגלו, בלי הד" רכה מיוחדת מצד המורה את "הסימטריה הרעיונית" וההקבלה הלשונית בין פסוק זה לפרשת "כי תוליד בנים" — ובהמ" שך לכך לתפילת "עלינו" (למשל: "והודיעתם לבניך ולכני בניך" — "כי תוליד בנים וכני בנים") ובפרט תעניין ההש" וואה בין הניבים "פן יסורו מל" בבך" — "והשבות אל לב" בך"

המורה: הפסוק "והשבות אל לבכך...". לימד אותנו, שמן הראוי הוא ליהודי המתפלל לשוב ולשוב אל תפילת "עלינו" ! התלמידים מנמקים את הטענה הזאת ברוח השיחה דלעיל, והבקאים יודיעו על מספר הפעמים שהתפילה נאמרת בכל יום ובהזדמנויות אחדות.

דיון זה מדגים התנהגות רצוייה בהוראה: יצירת מעבר "טבעי" מנושא אחד לנושא שני (כאן: מתפילת "עלינו" למוסף של ר"ה, ובעיקר לדיון על "מלכויות—זכ" רונות—שופרות"). ב"מעבר" הטוב מב" חינה דיאקטית נכלל: העלאת תמצית בעיה-חמיהה הפותחת את הדיון בנושא החדש.

המורה מעיר: ובוודאי בחרו וקבעו מסדרי התפילות מקום מיוחד בסדר התפילות, אולי דווקא בראש התפילה, אולי באמצע, אולי בסיום? ! התלמידים מנמקים את הבחירה אחרי שקבעו שהיא תפילה מסיימת (כדי לחזק ולשמור את זכר האמונה היהודית גם אחר תום התפילה וכד').

ואם תלמידים מציעים כמקום "יותר נאה" בפתיחת התפילות, אפשר לכוון אותם אל עיון בפרקי הפתיחה השונים לפי נוסחי הסידור אצלם (למשל: "אדון עולם... נעשה בחפצו כל..."; "ברוך

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

שאמר והיה העולם... "ברכו את ה'... יוצר אור" אשר כולם מביעים את הרעיון האחד של אמונה ב"ה' אחד"!

המורה: ועתה תתפלאו לראות שתפילת "עלינו" מופיעה ונאמרת פעם אחת בשנה, דווקא משולבת בתוך אחת מתפילות אותו יום! התלמידים יפתחו בסידור במוסף של ראש השנה וידפדפו מראשית התפילה עד שימצאו את תפילת "עלינו". לאחר מכן הם נדרשים לקבוע באיזו ברכה במספר הברכות של התפילה משולבת "עלינו". הם ימצאו על יסוד הסימן של חתימות הברכות, שזוהי הברכה הרביעית. המורה מודיע (וכותב על הלוח): בתפילת מוסף של ראש השנה תשע ברכות ושמותיהן הם:

1. אבות

2. גבורות

3. קדושת השם

הברכות הראשונות

4. קדושת היום ומלכויות

5. זכרונות

6. שופרות

הברכות האמצעיות

7. עבודה

8. הודאה

9. שים שלום

הברכות האחרונות

התלמידים שלמדו בשיעורים קודמים על תפילת העמידה ומבנה יסבירו בקצרה:

חומר לימוד רב ההיקף וערוך — על פי מבט ראשון — ללא עיקרון רעיוני-הגורתי, אלא לכאורה מתוך "צבירת כמות" (פסוקים) בלבד (כעדות הסגנון "וגאמר", "ובדבריי", "ועל ירי עבדיך"). חומר כזה מכביד מלכתחילה על התהוות מוטיבציה בלומד לעסוק בו — לכן חשובה מאוד פעולת הפתיחה של "אר-גון" החומר, היוצר בלומד הרגשה של סיפוק — הודות ל"שקיפות" ולטבידות ההגיונית שהושגה כמוצע כאן. מובן מאליו, שגם זכירת החומר המורכב והמרובה תתאפשר רק ע"י "ארגונו" בדרך הנ"ל.

279 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

מהלך השיחה הסברת המיתודה

(א) את שמות הברכות הקבועות (ראשונות ואחרונות).

(ב) את כוונת הרישום בצורה הנ"ל (בשלוש קבוצות גפרדות).

המורה: רואים אתם, שכל אחת מן הברכות האמצעיות מקיפה פרקים אחרים, וכדאי לנו ללמוד להתמצא בהיקפה של כל כרכה וברכה! עיינו וקבעו את פתיחת כל ברכה ואת חתימתה! התלמידים מוצאים אחרי עיון (אולי ב"זו"גות" תלמידים) את המבוקש, רושמים במחברות ומצטטים כעל-פה.

המורה כותב על הלוח על פי שמיעת נוסח החתימות מפי התלמידים המצטטים:

"מ ל ך מקדש"

"זוכר"

"שומע קול תרועת"

התלמידים יהיו עתה מוכנים לנמק את בחירת השמות שנקבעו לברכות האמצעיות; הם יקראו מתוך הסידור את הנוסח המלא מתוך הדגשת "מלות המפתח" הרשומות.

הבהרת המבנה של החומר נעשית צעד צעד, מתוך פעילות עצמית רבה של התלמידים.

המורה: אפשר להכיר מיד, שבכל אחת משלוש הברכות האמצעיות (מוז"ש), קבעו מסדרי התפילה לפני אמירת "ברוך אתה ה'" פרק סיום הנפתח בפנייה אל ה' כאותן המלים בכל אחת מן הברכות!

אחרי עיון מוצאים התלמידים את פרקי

הסברת המיתוריה

מהלך השיחה

הסיום "אלהינו ואלהי אבותינו" ועל פי הצעת המורה יקראו גם את המשפט הקצר הראשון אחרי נוסחת "אלהינו" כדי להשוות תוכן משפט זה עם תוכן החתימה של אותה ברכה. התלמידים יגלו את ההקבלה בתכנים אלה וגם ידעו לרשום בצורה הולמת את ההקבלות האלה.

למשל :

- "... מלוך על כל העולם
 "כולו..." (1)
 "מלך על כל הארץ"
- "זכרנו בזכרון טוב"
 "זוכר..." (2)
- "תקע בשופר..."
 "שומע קול תרועת..." (3)

תלמיד "חוקר" נהנה מגילוי מבנה "סיי-מטדי" של חלקי החומר הדופכים ע"כ להיות "איברים" במסגרת של "של-מות אורגאנית".

המורה: והנה מצאתם את תפילת "עלינו" בתוך הברכה הנקראת "מלכו" יות, ודווקא בברכה זו ולא ב"זכר דונות" או ב"שופרות" קבעו אותה!

השימוש במלה "דווקא" בהקשר כזה "מגרה" את מחשבת התלמידים!

בטרם הנסו להסביר את הרבר, אייעץ לכם לעיין היטב בכל פרק הסיום של ברכה זו "אלה" ואל' אב' מלוך על כל העולם כולו... — ואל תשכחו בשעת עיונכם שכוונתנו להסביר את מקומה של תפילת "עלינו" בתוך הברכה הזאת!

התלמידים פונים אל הטכסט, מגלים בנקל את זהות הרעיון המובע בשני חלקי התפילה במלים שונות או כמעט שוות:

281 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

"כל בני בשר יקראו בשמך" —
 "ויאמר כל אשר נשמה באפו — ה'...
 מלך"
 ובמקביל לכך: "יכירו וידעו כל יושבי
 תבל" —
 "והופע... על כל יושבי תבל וכד'.

תרגיל עיון מדוקדק בטכסט מפתח תור-
 דעת "חקרי סגנון" ומהנה את העוסקים
 בו.

המורה: ומעניין למצוא בתוך קטע
 סיום זה "או"א מלוך"... מלה קטנה
 אחת, החוזרת בכל משפט קצר פ ע מ י מ
 אחדות בתכופות!

אחרי עיון מגלים תלמידים את המלה
 "כל": "מלוך על כל... כולו...
 והינשא על כל... והופע... על
 כל... וידע כל... ויבין כל...
 ויאמר כל... ומלכותו בכל..."
 וינמקו את השימוש המרובה הזה:

האמונה ב"ה' אלהי ישראל תתפשט
 על כל העמים (המורה כותב תוך
 כדי הסכרם של התלמידים על הלוח:
 עם ישראל — כל עמי העולם).

פעולת סיכום המגוונת את אופן החזרה
 על החומר.

המורה: נקרא כעת את כל הפרק הזה
 ונטעים כראוי את המלה "כל" (לפי
 הצורך ידגים המורה קריאה מוטעמת
 כזאת). בייחוד גבליט ונזכור בעל-פה
 אותו משפט המשמיע בבידור, שאמונת
 ישראל תהיה נחלת כל הגויים, ואפשר
 לומר שנחלת הפרט תיהפך לנחלת
 הכלל:

התלמידים מעלים את המשפט. "ויאמר

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

כל אשר-נשמה באפו ה' אל ה' יש -
ראל מלך ומלכותו בכל משלה!"

ועל פי בקשת המורה יסבירו תלמידים את הניסוח הנ"ל: "נחלת הפרט - נתלת הכלל" (בהקשר זה קיימת הזדמנות טבעית להשמעת מונחים לרעיוניים מקובלים "פרטיקולאריות - אוניברסאליות", האמונה שהיתה קניין פרטיקולארי תהיה לקניין אוניברסאלי).

שילוב מונח לועזי פעם בפעם בתוך השיעור "מרענן" ונותן סיפוק ל"חוקרים" הצעירים.

המורה: מכיוון שהבינונו יפה את את הרעיון הוזה של אמונת ישראל שהיא עכשיו נחלת הפרט ועתידה להיות נחלת הכלל, יתבהר לנו עוד יותר היחס בין שני הפרקים של תפילת "עלינו", התלמידים יעמדו מהר על התאמת הנוסחא הנ"ל אל סדר הפרקים ותוכנם של: "עלינו... שלא... כנויי הארצות", לעומת הנאמר ב"על כן נקוה": "לתקן עולם... וכל בני בשר... וידעו כל יושבי תבל... ויקבלו כולם...".

בחזרה זו מתקיים "יישום" (אפלי-קציה) של רעיון נקלט על חומר לימוד חדש או על חומר לימוד ישן הנראה באור חדש.

המורה: נבחר לנו מתוך המשפט הזכור לנו בעל פה: "ויאמר כל אשר נשמה באפו..." ניב אחד שישמש מעין כותרת של הפרק הראשון של "עלינו", וניב אחר מאותו משפט שישמש מעין כותרת (או ביטוי תמציתי) לפרק השני "על כן נקוה". התלמידים יציעו: "ה' אלהי ישראל מלך" - "עליו" "ומלכותו בכל משלה" - "על כן... ויקבלו כולם את עול

283 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

הסברת המיתודה מהלך השיחה

מלכותך" (הדברים ייכתבו בצורה זאת על הלוח ובתוך המחברת).

המורה: את אמנות ישראל ב"ה אחד תקבל באחרית הימים כל האנושות ואז יהיה העולם מושלם. כל עוד קיימות אמונות תפלות — נחשב העולם פגום, וצריך "לתקן את העולם". (המורה כותב את הביטוי הזה על הלוח). עיינו בקשר לכך בפרק "על כן נקוה..." התלמידים מעלים את הביטוי "לתקן עולם במלכות שדי" ומבארים אותו (בעזרת המורה לפי הצורך). ועל פי הפניית המורה אל סוף הפרק ימצאו גם את הביטוי "ויקבלו... עול מלכותך" (גם ביטוי זה ייכתב על הלוח). התלמידים יוזמנו לפרש את הביטוי מתוך תשומת לב לציוריותו ("עול"), והמורה יחזק את דברי הסברם של התלמידים בהודיעו, שבמקומות אחרים בתנ"ך מתואר שלטונו של מלך כהטלת "עול" על צווארי העם הנשלט: ירמיה פדקים כו ורכו; "עול מלך בבל" (רצוי מאוד לקרוא עם התלמידים את שני הפרקים, שהם קלים לתפיסה ומושכים בדומטיות שבהם (בייחוד פרק כח), ותוכנם חשוב לידיעת תולדות ישראל). כן יופנו התלמידים אל הסיפור במלכים א' פרק יב על המלך רחבעם הנועץ עם יועציו בדבר הטלת "עול" המלך (גם פרק זה הוא "בסיסי" לידיעת תולדות ישראל בתארו את ההפרדה לשתי ממלכות, וכדאי לחזור אליו עם התלמידים כל אימת שתודמן לכך הזדמנות טבעית!).

דוגמא לפיתוח "תופעת לשון".

דוגמא ללימוד "ספח" המבדיר את הנושא העיקרי. והחומר הגסספה מתבהר על ידי קישורו עם הנושא העיקרי.

מהלך השיחה

הסברת המיתודה

גם בתורה הובטחה לעשו הקלה במליצה (בראשית כז, מ) "ופרקת עולו מעל צוארד", ובתוכחה (דברים כח, מח) האיוב יתן "עול ברזל על צוארד".

המורה יעורר את התלמידים המעוניינים בחקירות נוספות לברר את כוונת המושג "עול המלך" מתוך עיון בפרק המספר על "משפט המלך": שמואל א' ח, יא: "... זה יהיה משפט המלך...". הפ"רטים באותו פרק על המשמעות המעשית של "עול המלך" בחיי יום של "נתיניו" מרשימים מאד, הם מתארים את המלך כאדון מוחלט על "הנפש והרכוש" של משועבדיו! תיאור חי ומפורט זה שבפסוקים יא עד יז אפשר לסכמו בכיטוי המגדיר: "מלך" = "קונה הכל".

גם אם לא בוצעה קריאת הפרק החשוב הנ"ל, יביא המורה על-ידי שיחה קצרה את התלמידים לידי הבנת מעמד המלך במובן המקורי של התואר הזה: אפשר להציג דוגמאות של מלוכה מודרנית מול המלוכות האבסולוטיות שהיו קיימות (ועדין קיימות כאלה בעמים פרימיטיביים), ואשר הגדרתן תבוטא בנוסחה "מלך = קונה הכל" (והתלמידים ישמעו בעניין רב מפני המורה את מה שמצא כתוב במילון מדעי בתור פירוש לשורש "מלך": "להיות אדון על רכוש" (עיין גוניוס); ובמילון בן-יהודה נאמר בהערה לשורש "מלך"; "שורש משותף בכל

המלה "מלך" בתור כנוי לאלהים נתפסת בדרך כלל בצורה סתמית ושטחית — ככיטוי מושאל, פחות או יותר מקרי. לכן רצוי לפתח בהודמנות מתאימה, כמו כאן, את ההכרה של המשמעות המהותית הטמונה במלה מלך בתור "מונח" הקולע אל התכונה העיקרית של "המושג" המכוון = "קונה הכל", ובפרט חשוב הוא, שהמתפלל המרבה לקרוא ולהשמיע לאוזניו את המלה "מלך", יהיה מסוגל לקשור עמה הלך-מחשבה רציני!

285 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

הלשונות השמיות. משמעותו הראשונה היתה: אולי — מה שהוא של אדם ואין לזולתו רשות עליו... ומה נסתעף המושג של שלים עליון שלפי המושגים הקדמונים הכל היה שלו".

ה מ ו ר ה : היו מלכים שכינו את עצמם (או עמיהם כינו אותם) בשם "מלך מלכים"; מן הראוי הוא לפרש תואר זה, ואל בשכח בפירושו את ההגדרה למלה "מלך"! התלמידים יעמדו אולי בדבריהם על הקושי ההגיוני בתואר "מלך מלכים" האומר באופן מדוייק "קונה הכל" העולה על שאר "קוני הכל" וכו', ויסבירו בכיוון כזה: בעוד שרבים רק נראים כ"קוני הכל", הרי האחד הוא באמת "קונה הכל". אחרי השמעת הסבר כזה, יופנו התלמידים שוב אל הסכסס של "עלינו" וישימו לב למשפט: "ואנחנו כורעים... לפני מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא". הם יבארו את הביטוי בהמשך להסבר דלעיל.

ע"י השיחה דלעיל הוכנו התלמידים לגלות רעיון בתוך מסבע לשון כזה ("מלך מלכי המלכים"), אשר אורבת לו סכנה קרובה להיות שחוק ומרוקן מכל תוכן!

המורה מציע להם לכלול בהסברם על "מלך מלכי המלכים" גם את המשפט הנסמך אליו: "שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ", וכן את משפט הפתיחה של התפילה "עלינו לשבח לאדון הכל", והתלמידים יבינו את המשפטים האלה כמשפטי ביאור ונימוק לתואר "מלך" מלכי המלכים = אדון הכל, "קונה שמים וארץ".

המורה: עמדתם יפה על בוונת הביטוי

הסברת המיתודה

המושג "עול מלכות שמים" מתבאר והולך ע"י הדיון הניתן לכל אחת מן המלים המרכיבות את הגיב החשוב הזה. אבל אין לתת ביאור בצורת הגדרה או תרגום מילולי, אלא יש לדאוג לתהליך של הת- בארות" איטית.

מהלך השיחה

"עול" מלכות. דאינו שיוטל נטל כבד על שכמם, על צואריהם של נתיני המלך והמלכות. האם אין זה תמוה בעיניכם, שתושבי המדינות היושבים במלכויות הארץ השונות, השלימו וישלימו עם נשיאת עול מלכות הארץ הזאת? התלמידים מגיבים בהעלאת רעיונות שונים המבוססים על ידיעות בהיסטוריה ובתרבות העמים: עמים שועבדו בכוח ובהטלת פחד, עמים האמינו בסמכות "על-טבעית" של מלכיהם וכו', עמים גם ניסו למרוד וגם הצליחו לפרוק עול וכו' - והמורה מסכם את דברי התל- מידים מתוך הערה משלימה: צדקתם בהסברתכם שברוב המקרים שועבדו תושבי הארץ בכוח, "ועול מלכות הארץ" הו ט ל עליהם בעל כורחם! אבל יש מלכים ומלכויות, במיוחד בזמנים המור- דדניים, אשר יחס תושבי הארץ אליהם הוא של אוהדים ואפילו של אוהבים! התלמידים מעלים דוגמאות על פי מה שלמדו, קראו בעתונות, ראו בתמונות וסרטים וכד'.

המורה משלב הערתו בדבר הכיגויים הניתנים לעתים קרובות למלכים כאלה "א ב י האומה (או הארץ)" או "עו בד המדינה (או הממלכה) הראשון בשורה" (מלים אלה "א ב י", עובד- "עבד" תוצגנה מול הכיטויים "אדון", "קונה"...) .

התלמידים יביעו את התפיסות המנוגדות האפשריות של פעולת השליט: נוהג

287 "עלינו לשבת" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

הוא לפעול ולנצל לטובת עצמו וביתו,
או לפעול למען העם, למען "בני"
אומתו.

ובהמשך לדברים אלה של התלמידים,
יעיר המורה: נדמה שלגבי מלכות כזאת
של "מלך — א ב י הממלכה" לא יתאים
לומר: ה ס ל ת עול מלכות, אף-על-פי
שקיים כמובן עול (מיסים, צבא, חוקים
וכ'').

והתלמידים ימשיכו במחשבה זו ויגיעו
להבעת הרעיון: שהעם מ ק ב ל מר-
צונו — גם באהדה, ואולי באהבה —
את "עול מלכות" זה.

(המלים "ה ס ל ת עול" — "ק ב ל ת
עול" תיכתבנה תוך כדי השמעתן על
הלוח).

המורה: בקשר עם שיחתנו נפנה שוב
אל תפילת "עלינו", אל הפרק "על כן
נקוה".

התלמידים יעמדו אחרי עיון קצר על
הביטוי בסיום הפרק "ו י ק ב ל ו כולם
את עול מלכותך", ויבארו את משמעותו
ברוח הדברים הנ"ל (ק ב ל ת עול —
מול ה ס ל ת עול).

ועל שאלת המורה: מדוע בענייני אמו-
נה אין "להטיל" עול, אלא יש לחתור
אל "קבלת" עול? — יגיבו התלמידים
בכיוון זה: אמונה היא דבר המסור ללב,

מהלך השיחה

לדגש וכו' וכפייה לא תיצור אותה וכו'.

המורה מודיע לתלמידים (או נותן להם למצוא בעצמם בסידור בטכסט של ברכת יוצר אור) את השם "עול מלכות שמים", והתלמידים מסבירים את הביטוי, הבא להכחין בין מלכות הארץ לבין מלכות השם, מלכות שמים. והמורה מציע לתלמידים לשקול בדעתם: אולי אפשר למצוא בביטוי "מלכות הארץ" רמז לכך, שיושבי הארץ משתעבדים מהר לכוח השליט, למלכות הארץ ולעול שלה?

ולעומת זה: בביטוי מלכות שמים נרמז, שבני אדם אינם ממהרים ואינם נוטים בקלות לתת את צווארם תחת עולה של זו!

וימצאו תלמידים המכוונים אל דעתו של המורה: בעוד ששליטי הארץ קרובים ומוכדים לבני ארצם וכוחם המאיים גלוי לעיניהם, הרי השם הוא נסתר וכאילו רחוק בשמים וכו'.

ועל פי בקשת המורה ייחסו שוב התלמידים את המלה "קבלת" עול מלכות שמים אל הייחוד שכמלכות זו, הפונה אל לבו ואל רצונו של האדם.

המורה: מעתה ברור לנו היטב שתפילה "עלינו" מתאימה יפה מאוד לאותו פרק התפילה כמוסף של ראש השנה הנקרא "מלכויות"!

הסברת המיתורה

ב"פיתוח" רעיונות — כדוגמת הבחנה זו בין "מלכות ארץ" לבין "מלכות שמים" — צריך המורה להגיש "נקודת עזר" כדי שהתלמידים יהיו מוכנים לחשוב ולא לגחש בצורה מקדית. (השווה את ניסוח דבריו של המורה, כמוצע כאן!)

דוגמא נוספת של "משפט מעבר" נושא אל נושא, סעיף אחד אל סעיף אחר בנושא הכללי.

הסברת המיתודה

מהלך השיחה.

התלמידים מנמקים, ובהנחיית המורה יעמדו על מבנה כל הפרק הזה וסדר הפסוקים שבו, שהם פסוקי "מלך" ומלכות" משלושת חלקי התנ"ך: שלשה מן התורה, שלשה מן הכתובים, שלשה מן הנביאים ופסוק מסיים אחד מן התורה.

והמורה מבהיר ומשריש את ידיעת המבנה הזה בעזרת תרשים פשוט על הלוח (שיוצק למחברת):

מלכויות

א. פיסקת מ בוא ...

ב. פסוקי מלך ומלכות

3 מן התורה:

("ככתוב כתורתך")

3 מן הכתובים:

("ובדברי קדשך כתוב")

3 מן הנביאים:

("ועל ידי עבדיך")

1 מן התורה.

ג. פיסקת סיום עם הברכה החותמת.

("מלך על כל הארץ מקדש וכו'").

התרשים יתמלא בפעולה משותפת של תלמידי הכיתה וכדוגמתו יעשו התלמידים בעבודה עצמית גם לגבי סדרי "זכרונות" ו"שופרות".

המורה: את פרקי התפילה האלה מכנים

בשם "סדר":

— סדר מלכויות

סדר זכרונות

סדר שופרות

התלמידים בוודאי ישאלו לסיבת הסדר (תורה — כתובים — נביאים — ותורה מסיימת), וישמעו מפי המורה הסבר או ישמעו קריאת ההסבר מפי המורה מתוך משנת ראש השנה ומפרשיה ("פ"ד מ"ו) עיין תוספות יו"ט.

הסברת המיתודה

ניסוח בלשון חידה פעם בפעם "מרענן" וממריץ.

פעולת חיפוש לפי הנחיה גוחה (כאן: סימן ההיכר הוא המלה "מלך" וכו') היא פשוטה מאוד, ובתור כזאת היא מהווה מעין הפסקה רצוייה לגבי פעולת חשיבה מעייפת רצופה!

ניסוח בלשון "חידה", כנ"ל.

מהלך השיחה

והתלמידים מנמקים על פי תרגילי התרשים הנ"ל את השם "סדר", והמורה מעיר בהמשך לכך: הסברתם את השם "סדר" לגבי כל אחד משלושת הפרקים "מזו"ש", וכעת אני חושב שתמצאו לשאול ולהתעניין בדבר "סידור הסדרים"! תלמידיים יבינו את רמיזת המורה אל השאלה: מדוע נקבע דווקא סדר זה של "מלכויות" בראשונה וכו' — וינסו להשיב או יבקשו לדעת את תוכן הפסוקים כדי להגיע לתשובה מבוססת!

המורה מציע לתלמידים לבדוק ולהוכיח על-ידי ציטוט הביטוי הקובע שבכל הפסוקים המובאים משלושת חלקי התנ"ך, את הקשר עם רעיון ה"מלכויות" (למשל: "...ה' אלקי עמו ותרועת מלך בו! כי לה' המלוכה ומושל בגוים וכו') — ובסיום פעולה זו יתבקשו התלמידים להעלות ניסוח ממצה לתוכן העיקרי של כל הפסוקים. לשם הקלה על התלמידים יציע להם המורה להיעזר במלות החתימה של הברכה, והתלמידים יציעו: "ה' מלך על כל הארץ".

המורה: אולי לא שמנו לב עד עכשיו, שאנו מכריזים על רעיון זה בכל יום, ופעמים רבות, ואפילו שלא בשעת התפילה של ערבית-שחרית! מנחה!

התלמידים תוהים ומחפשים "פתרון החידה", וימצאו (אם נחוץ על-ידי

291 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

הנתייה פשוטה מצד המורה: יהודי רוצה לאכול, לשתות וכו'...). שבכל ברכות הנהנין והמצוות אנו פותחים: "ברוך אתה ה'... מלך העולם...".

יש לפתח בתלמידים רצון וכושר להציג שאלות על חומר הלימוד!

והמורה מעיר: אני חושב שעתה צריכה לעלות שאלה על דעתכם בדבר יום ראש השנה! ויימצאו תלמידים שיביעו תמיהה זו: מדוע בראש השנה מרבים כל כך להזכיר "מלך", "מלכות", הרי בכל יום אנו "ממליכים"? ויימצאו תלמידים שונים שיציעו תשובות שונות על שאלה זו: ראש השנה יום הדין, והמלך יושב בדין.

מן הראוי להפנות את דעת התלמידים גם אל מנהגי החוגים בקשר למלה "המלך" בתפילת "נשמת" ולפיוסי המלך בתפילת ראש השנה.

ראש השנה — הוא מעין יום הכרתה חגיגית (ברי להזכיר מלכות ה' ולהשריש את הידיעה לאורך כל השנה!) — והמורה יסב את מציאת הסברות השונות ויודיע על התאמתן לדברי חז"ל בענין!

המורה: בוודאי תדעו למצוא את הקשר בין שתי התכונות המיוחסות ליום ראש השנה:

(א) שהוא "ראש" — התחלה.

(ב) שדווקא הוא הנו יום דין ומשפט לעולם!

תלמידים משמיעים את דעתם והמורה מביא לפנייהם (גם על הלוח) ציטטה מן המחזור: "היום הדת עולם, היום יעמיד במשפט...".

ואחרי פירוש המלה "הרת" יבהירו תל-

מהלך השיחה

מידיים את הרעיון : ראש השנה — יום
זכר לבריאת העולם, ראש ה'
שנה — יום דין לברואי העו'
לם !

רישום הדברים בשני המשפטים על הלוח
יביא בוודאי אל "נילוי" הרעיון המבוקש
(גם לנבי תלמידים פחות זריזים במח'
שבתם !)

המורה : ומעניין להיודע שניתן לראש
השנה שם אחד לגמדי בברכות התפילה,
תמצאו שם זה בחתימת הברכה שה "מל"
כויות" !

התלמידים מוצאים את השם "יום הזכ'
רון". ואם לא יניבו באופן ספונטאני ב'
נסיון להסביר את השם הזה מתוך קשר
עם הנאמר מקודם על שתי תכונות היום
— יעיד המורה, כאילו מתוך הרהור :
מוכרח להיות קשר בין זה (מצביע על
שני המשפטים שעל הלוח "בריאה—
ברואים") לבין השם "יום הזכרון" !

הסברת המיתודה

דונמא לתכסיס הבא לעורר תלמידים
לשאול באופן ספונטאני.

קריאת התלמידים מתבצעת מתוך מלוי
"תפקיד" מחשבתי : מציאת רעיון מסו'
יים. קריאה "תכליתית" כזאת — בניגוד
לקריאה מיכאנית לשם אימון קריאה
או זכירת טכסט על-יפה — מעוררת עניין
ומקנה בקיאות בטכסט !

תוך נסיונם של תלמידים להסביר את
הקשר, ינחה אותם המורה אל קריאת
הפרק "אתה זוכר מעשה עולם", אשר
מתוכו יועלו (גם בכתב) גיבי לשון המ'
ביעים בבהירות את הרעיון של "הזכירה
לשם דין על ברואי העולם—
ביום הזכרון לבריאת העולם !
(למשל : ... ופוקד כל יצורי קדם ...
נסתרות שמבראשית... זה היום
תחלת מעשיך זכרון ליום רא'
שון... ועל המדינות בו יאמר : איזו
לחרב... ובריות בו יפקדו להז'

293 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

כירם לחיים ולמות... כי זכר כל היצור לפניך בא... ואתה דורש מעשה כלם...".

תלמידים רבים ישתתפו כהעלת הניבים הנ"ל.

המורה: מסתבר שלמלה "זכרון" בשם "יום הזכרון" יש כוונות אחדות! חוץ דעתכם על כך והסתמכו על מה שנאמר בפרק התפילה "אתה זוכר"! תלמידים יעמדו על גוני המשמעות הכרוכים בשם "יום הזכרון" ("זכרון ליום ראשון... יום-הזכר מעשים רבים... מדינות ובריות בו יפקדו להזכירם...")

המורה: ואחרי שעיינתי פעמים אחדות כפסוקים של "זכרונות" שנבחרו מן התורה ומן הכתובים ומן הנביאים, מצאתי שנבחרו כולם בגלל צד שווה שבהם! תלמידים יקראו את הפסוקים לפי קבוצותיהם שבחלקי התנ"ך והמורה יכתוב על הלוח לשם הבלטה אחדים מן הניכיים האופייניים:

- "ויזכר אלק' את נח... וישכו ה' מימים".
- "ויזכר אלק' את בריתו...".
- "וזכרתי את בריתי...".
- "זכר עשה... חנוך ורחום ה'".
- "... יזכור לעולם בריתו".
- "ויזכר להם בריתו וינחם...".
- "וזכרתי לך חסד בעורריך...".
- "וזכרתי אני את בריתי אותך...".
- "זכור אזכרנו... רחם ארצנו...".
- "זכרתי להם ברית ראשונים...".
- ועל פי הערת המורה שפסוקים נוספים

ושוב קריאה בודקת המונחית ע"י תכלית מחשבתית!

תורה

כתובים

נביאים

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

רבים של "זכרונות" נמצאים בתנ"ך, ורק אלה הנזכרים פה נכנסו לתפילה, יווכחו התלמידים לדעת את כוונת המבחר של פסוקי זכרונות לטובה!
 המורה יציע להם לאשר את סברתם מתוך הטכסט של פרק הסיום של "זכרונות": "או"א זכרנו בזכרון טוב לפניך בפקודת ישועה ורחמים . . . וזכר לנו . . . את הברית ואת החסד . . ." וחתומת הברכה תעיר: " . . . היום ברחמים תזכור, ברוך אתה ה' זוכר הברית".

ניסוח משפט מעבר מביא אל סעיף-דין חדש: אל הרעיון של "זכות אבות" ביום-דין.

המורה: הנה מצאנו בלימודנו שהשם "יום הזכרון", הניתן לראש השנה, עלול לעורר בלב המתפללים גם חשש ופחד, אבל גם עשוי הוא לעורר בו תקווה טובה!

תלמידים יגיבו על יסוד השיחה רלעיל: זכרון מעשים רעים, אבל גם זכרון הברית וכו' — והמורה מפנה את תשומת לב התלמידים במיוחד אל ה"זכירה" שלפני חתימת הברכה "ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור".

והמורה מוסיף הערה: לעתים קרובות קורה בבית המשפט שהנאשם אינו יודע להצטדק בשום הצדקה — ואזי גותרה לו רק דרך אחת לרכך את דינו. והתלמידים יעלו על פי סברה (וידיעה מן העתונות) שהגשפט או סניגורו מבקשים רחמים, ותוך שיטוח בקשה כזאת מזכירים את העבר הטוב של הנאשם וכו' — והמודה כותב על הלוח בק-

295 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

שר לדברי ההסבר של התלמידים ("עקדת יצחק לזרעו... תזכור") את הבייט "זכות אבות" והתלמידים יבארו את מובנו.

המורה: כל הרעיונות האלה אפשר למצוא להם רמזיה במלה האחת "זכרון":

1. לזכור את אדון עולם כיום זכרון הרת עולם;

2. אדון עולם שופט עולמו בעל העלותו זכרון מעשי הברואים;

3. הברואים מבקשים רחמים במשפט בהזכרים "זכות אבות".

המורה: אפשר לומר שהשם "יום הזכרון" הוא הרבה יותר עשיר מן השם "ראש השנה"! התלמידים מהרהרים בהערה זו ויידעו להסביר את כוונתה ברוח הדברים הנ"ל (הביטוי "ראש השנה" אינו אלא ציון חיצוני, ביטוי סמני לגבי לוח השנה!). והמורה מציע לתלמידים לחפש בתורה: באיזה שם היא משתמשת לגבי היום הזה? (ויקרא כג, כד) והתלמידים מוצאים את הביטוי "זכרון תרועה", וכן בבמדבר (כט, א) "יום תרועה". ע"י פסוקים אלה יופנה הדיון אל עניין תקיעת שופר והתלמידים יעלו סברותיהם בדבר כוונת "התרועה" הזאת.

באופן טבעי יוצעו גם הסברים בכיוונים כאלה: קול תרועה — אות חגיגי בהופעת מלך, קול תרועה — קריאה ל"מפקד".

ואם לא יצליחו התלמידים מאליהם לה-

אפשר להעלות גם דוגמא ממנהגי הגויים כימי ראש השנה שלהם, הנוהגים גם להריע בחצוצרות רועשות, סימן לפתיחת "הילולות פראיות" — וייתכן שהתורה התכוונה גם כנגד

הסברת המיתודה

"קול ענות" כזה, שהיה מקובל אצל העמים בכל הדורות בשעת חגיגותיהם, ועיין שמות לב, יז—יח "וישמע... את קול העם" ברעה" (תרועה)... קול ענות... "ובאה התורה לקדש ולעדן את "מנהג" התרועה!

תלמידים ייהגו מחקירתם כאשר יגלו "הקבלות" במתכונת הרעיונית של פרקי טכסט שונים.

מהלך השיחה

עלות רעיונות כאלה, יביא המורה לכך ע"י הזכרת תופעות מתאימות הידועות לתלמידים מנסיונם או מקריאה ומחזות וכד' ועל פי דיון זה יתבקשו התלמידים לקשר את שני השמות "יום הזכרון" — "יום תרועה" המתאחדים לבסוף בשם המורחב והמחזק את המשמעות המכוונת "יום זכרון תרועה".

המורה: ועתה נעיין בסדר התפילות של מוסף ר"ה בפרק השלישי הנקרא "סדר שופרות" (על הלוח). ושוב יכירו התלמידים בנקל את המבנה של כל הסדר (ויערכו אותו בכתב כדוגמת ה"קורמים), וימצאו אישור לרעיונות הנ"ל: "...בהגלותך מלכנו על הר סיני... ובקול שופר עליהם הופעת" "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'". "תקעו בחדש שופר... כי חק לישראל הוא משפט... " "הללוהו בתקע שופר... הללוהו בצלצלי תרועה...".

המורה: ובלי ספק גרגיש כולנו מיד בכיוון המיוחד שיש לפסוקים של שופרות, בפרט בפסיקה של פסוקי הנביאים ("...ועל ידי עבדיך הנביאים... כנשא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו... והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול... זה' אלק' בשופר יתקע... יגן עליהם").

התלמידים יעמדו על הרעיון: תקיעת שופר — אות לגאולה ולמשיח, ויאשרו את דבריהם בטכסט של פיסקת סיום השופרות: "או"א תקע בשופר גדול לחרותנו... ובסוף פרק זה

297 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

ובחתימת הברכה "כי אתה שומע קול שופר... ברוך אתה... שומע... בר"חמים" ובוודאי יעלו את ההקבלה עם הלך המחשבה ב"סדר מלכויות" (זכרון זכות אבות והברית הוא "זכרנו בזכרון טוב לפניך" — ובהקבלה לכך בשופרות: "תקע בשופר גדול לתרותנו...")

המורה: לא יכבד עלינו — אחרי כל העיונים הללו — לנמק את העריכה שקבעו חז"ל בתפילת מוסף של ר"ה: בראשונה — סדר מלכויות, דווקא בראשונה; בשנייה — סדר זכרונות; ובאחרונה — סדר שופרות. תלמידים רבים יהיו מוכנים לנמק מעין דברי הגמרא (ר"ה ט"ז): "אמרו לפני מלכויות — כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות — כדי שיעלה זכרוכם לפני לטובה, ובמה? — בשופר" (ותוספות יום טוב בפירושו למשנה ד"ה (פ"ד מ"ה) מעיר: "כי קודם ראוי שנמליך מלך עלינו ואח"כ נעלה זכרונו לפני. ובמה? — בשופר").

המורה: אציע לכם, להמציא לעצמכם סימן יפה לזכירת התוכן של שלוש הסדרים מזו"ש. אם תעינו היטב בברכה הראשונה של כל "שמונה עשרה" תמצאו תארים של הקב"ה המקבילים: למלכות = אדון הכל, לזכרון = זכר זכות אבות, ולשופר = תקיעה לחרותנו, לגאולתנו!

ואחרי עיון קצר יגלו התלמידים את רמזי זה התוכן של הרעיונות וסדרן המקביל למזו"ש במלות הברכה:

המורה מעיר על ידי הבאת דרכי חז"ל, שהתלמידים כוונו לדעת גדולים.

יש בכך משום "תגלית מפתיעה" המ"נה; העוזרת לרכוז ולהשריש את כל החומר הרב שנקלט.

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

"וקונה הכל ...

וזוכר חסדי אבות ...

ומביא גואל לבני בניהס".

פעולת "הגות" מופשטת במידת מה — יש להאחיזה ככל האפשר בנתונים ממדי שיים.

המורה: אפשר לדמות את סדר מזו"ש לבניין, אשר בו קיים יסוד ועליו נבנו קומות! (התלמידים מבארים את המשל, אשר לפיו יכונה סדר מלכויות "יסוד הבניין"). ואם תעיינו בסידור, תמצאו כאחרון פסוקי המלכויות, פסוק הידוע לנו מאז ומתמיד כ **י ס ו ד** היסודות של אמונת היהדות!

התלמידים מחפשים ומוצאים — לפני פרק הסיום של המלכויות את הפסוק: "שמע ישראל... ה' אחד" ! והם יסבירו על פי ידיעות קודמות את משקלו המיוחד של פסוק זה.

המורה מנחה להעמקה נוספת: הלא נוכל לציין בפסוק הזה שלושה חלקים! והתלמידים יבחינו:

שמע ישראל

ה' — אלהינו

ה' — אחד!

ומסבירים כיכולתם את החלוקה ואת חיבור החלקים.

המורה מנחה ע"י כתיבה מסמנת על הלוח:

פניית משה (= התורה): שמע ישראל!

הצרת משה (= התורה): ה' אלהינו

שאלת ישראל: ?

תשובת משה (= התורה): ה' — אחד!

מתוך "מעיינות" ט - ימים מראים, מאסף לעניי חינוך והוראה, עורך: חיים חמיאל, ירושלים תשכ"ח

מהלך השיחה הסברת המיתודה

וימצאו תלמידים רבים התופסים "ני" תוח" אפשרי כזה של הפסוק בתור הכרזה - הצהרה חגיגית, אשר בה נאמרה מעין הגדרה לשם ה', כאילו בתור תשובה על שאלת השואלים (בפועל או בכוח): מי הוא ה' ? - ה' אחד!

אפשר גם "להציג" בעזרת "קריאה בתפקידים" את פיתוח הרעיון ה"מבוקש הזה.

המורה: בוודאי שמעתם על כך, שרבים רבים מבני עמנו שעונו עד מות בזמן העתיק, ובימי הביניים ובזמננו אנו - הוציאו את גשמתם מתוך קריאה וזעקה של המלים האלה: "שמע ישראל... ה' אחד". בפסוק זה דווקא מן התורה נפרדו מן העולם! גם הנוטה למות אחרי שהתוודה קורא "פסוקי ייחוד" ה"מתחילים "שמע ישראל" והעומדים עליו קוראים את הפסוק הזה בסוף הגסיסה, כדי שבו ייפטר מן העולם. גם הסמל של השואה (נדפס גם על גבי בול ישראלי) הוא ציור לשונות אש המהוות את המילים "שמע ישראל".

תלמידים יסבירו את הדבר ברוח הנ"ל, ובן יידעו אחדים מהם לספר על הידוע להם בנידון זה מתוך ספרי היסטוריה יהודית ושפרות אחרת.

המורה: ובמלים של פסוק זה ניכר ה"טב, שאמונה טהורה זו ללא סייג באל אחד, היא אמונת ישראל בלבד! התלמידים מוכירים: "שמע ישראל". והמורה ממשיך: אבל כבר למדנו מתוך תפילת "עלינו" בפרק "על כן נקוה...". על משאלה גדולה בנוגע לכל העמים!

הסברת המיתודה

הצעת פירוש לפסוק הקשה במקצת ה"א
אומר: "ביום ה' הוא יהיה ה' אחד...".
והרי ה' הוא אחד מאז ומעולם! ? —
וייתכן שתלמידים יקשו קושיה זו על
דברי הפסוק, והתלמידים יתפסו את
כוונת הפסוק: כמו ש"ה' אחד" מעולם
ועד עולם — ולא רק "ביום ההוא", כן
יכירו בו — בשמו אחד — כל
העמים, אך רק "ביום ההוא".

מהלך השיחה

התלמידים מזכירים את תוכן הפרק
ורעיון "תיקון עולם במלכות שדי".
זהמורה מוסיף: וזה יקרה "ביום ההוא"
— באחדית הימים, כאשר ישאל השואל
מבני הגויים שאלה זו: מה שמו של
אלהיך? הוא יענה במלה אחת! —
והתלמידים משלימים: "האחד" או "ה'".
ועל פי הזמנת המורה ימצאו את הפסוק
(לפני הפסוק "שמע ישראל") "והיה
ה'... ביום ההוא יהיה ה'... ושמו:
"אחד"!

המורה: וכאילו מקופלים בתוך מלים
אלה "ה' אחד ושמו אחד"
גם זכרו של "שמע ישראל...". וגם
תובנו של הפרק "על כן נקוה לך...".
והתלמידים מאמתים את הדבר: "ה'
אחד" = "שמע ישראל". "שמו אחד" =
"לכבוד שמך יקד יתנו...".

המורה: עולה על הדעת לבדוק ולעיין:
מצאנו שהביטוי הזה "ושמו אחד"
מתכוון לבל הנאמר בפרק השני של
תפילת "עלינו" — האם תציעו הצעה
לגבי הביטוי "ה' אחד" ביחסו אל תפילת
"עלינו"?

ויימצאו תלמידים שיערכו את ההקבלה
עם בל הנאמר בפרק הראשון "עלינו"
("... הוא אלהינו — אין עוד — שמע
ישראל — ה' אחד").

המורה: בלימודנו נודע לנו באופן ברור
מהו תוכנה של תפילת "עלינו" בשני
פרקיה, וגם ראינו שמקומה של
תפילה זו הוא בפתחת סדר ה-
מלכויות של מוסף ר"ה — נותר

301 "עלינו לשבח" וברכות מלכויות זכרונות ושופרות

הסברת המיתודה

מהלך השיחה

לנו עוד פעם להשיב על שאלה בדבר המקום הנוסף שנקבע לתפילה זו! התלמידיים מנסחים את השאלה: מדוע נקבעה התפילה כסיום התפילות בכל יום? וגם פה יידעו רבים מן התלמידים להציע הסבר קרוב כזה: שבסוף התפילות מכריזים—מצהירים עוד פעם על העיקר של אמונת ישראל: ה' אחד! (ואולי יתבקש גם ההיקש עם הפסוק "שמע ישראל" הנאמר ע"י היהודי כפסוק אחרון בחייו).

המורה: את שיחותינו על "עלינו" פתחנו בשמיעת דברים מתוך הספר "עמק הב"כא". לכן אביא לכם גם בסיום השיחות דברים נוספים מתוך אותו ספר: בשנת 1171 בצרפת, כאשר נשרפו יהודים על המוקד קרה הדבר: ויהי בעלות הלהב וישאו קולם פה אחד וירגו. ויאמרו הערלים: שמענו שירים (מנגינתם) ולא ידענו מהו, ולא שמענו כמדהו עד היום. והשיר ההוא של הקדושים אשר שמעוהו הערלים — "עלינו לשבח" היה.

סיפור קצר זה "מעגל" יפה את כל עבודת הלימוד "החוקרני" של התלמידיים, ושמיעתו עשויה להשרות אורה חגיגית קמעא בתודעת התלמידים ולחבטת יחס ריגושי רצוי אל תפילת "עלינו" בשעת אמירתה!